

**Електронна бібліотека
видань історичного факультету
Харківського університету**

Косінова Г. О. Присудження вчених ступенів у Харківському університеті (кінець XIX – початок XX ст.) // Проблеми історії та археології України. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції до 100-річчя XII Археологічного з'їзду в м. Харкові 25 – 26 жовтня 2003 р. – Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. – С. 153 – 157.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт історичного факультету.

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
історичний факультет. **E-mail:** istfac@univer.kharkov.ua

©Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна; історичний факультет

©Автор статті

©Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництва

©Ідея та створення електронної бібліотеки – А. М. Домановський; А. О. Баскакова

гардированная скрипка с черным грифом — 23 рубля. Хороший смычок — 3 рубля. Четыре колочка на скрипку — 50 копеек. Одна колодочка железных струн на пиано-форте — 22 копейки. Пара кларнетов настоящих саксонских — 85 рублей. Есть дешевле и дороже. Флейта очень хорошая — 20 рублей. Есть дешевле и дороже» [12, с.74]. В своем объявлении И. Витковский приводит, кроме тех цен, по которым хочет продать имеющийся музыкальный товар, и цены (очень высокими для студентов), по которым обычно предлагают инструменты [13, с.82].

Конечно, инструменты стоили весьма дорого. При сравнении общепринятых цен с ценами, предлагаемыми И. Витковским, очевидно, что выгоднее было приобрести инструмент именно в его магазине.

В то же время, не исключено, что в Харькове не изготавливали [1, с.49], а только собирались из готовых деталей отдельные рояли в том числе, и в магазине Витковского [14, с.174].

Пытался И. Витковский заняться и нотопечатанием. Однако этот нужный для города проект, к сожалению, окончился неудачей [1, с.148].

Подводя итоги, можно сказать, что деятельность Харьковского университета в области развития музыкального образования на Слобожанщине на протяжении первой половины XIX века была весьма продуктивной. Созданные при университете музыкальные классы вносили серьезный вклад в музыкальное просвещение студенчества. Благодаря деятельности педагогов университета, к музыке приобщались все новые и новые студенты, и жители города. Формировалась среда, необходимая для воспитания новых профессиональных кадров, многогранно образованных людей. Концерты приобщали харьковскую публику к новейшим музыкальным произведениям композиторов. Теоретические труды поднимали на научный уровень преподавание игры на музыкальных инструментах и вокала, формируя основы профессионального музыкального образования на Слобожанщине.

1. Миклашевський Й. М. Музична і театральна культура Харкова XVIII-XIX ст. — К., 1967.
2. Миклашевський І. М. Харьковский университет и музыкальная культура Слободской Украины. — Харьков, 1958. — Рукопись.
3. Щербінін Ю. Біля джерел музичної культури Харкова // 36. матеріалів до Харківських асамблей «Бароко ХХ ст.». — Харків, 1992.
4. Зайцев Б. П., Посохов С. И. Попечители Харьковского учебного округа. — Харьков, 2000.
5. Багалеї Д. Опыт истории Харьковского университета: В 2 т. — Харьков, 1893. — Т.1.
6. Харьковские известия. — 1817. — 5 января.
7. Харьковские известия. — 1820. — 10 июля.
8. Харьковские известия. — 1822. — 9 сентября.
9. Митці України / За ред. А. Кудрицького — К., 1992.
10. Харьковские известия. — 1817. — 9 ноября.
11. ГАХО. — Ф.266. — Оп. 1. — Д. 9. — Л.7.
12. Харьковский еженедельник. — 1812. — «Известия» к №8.
13. Харьковский еженедельник. — 1812. — «Известия» к №9.
14. Вахараньов Ю. Клавір і клавірна музика на Україні в середині XVII-першій чверті XIX століття в історичних та літературних матеріалах // Музична Харківщина. — Харків, 1992.

Косінова Г. О.

Присудження вчених ступенів у Харківському університеті (кінець XIX - початок XX ст.)

Однією з проблем, що мала місце в Харківському університеті наприкінці XIX-на початку XX ст., була незаміщеність кафедр. Формально викладання на них велося. Викладачами ставали призначені міністерством або колеґією приват-доценти, у більшості магістранти (особи, які склали магістерські іспити, але не захистили дисертації), виконуючі обов'язки екстраординарних професорів та екстраординарні професори (магістри наук), а також позаштатні та надштатні професори університету. Така ситуація із заміщення професорських посад в університеті склалася через відсутність достойних кандидатів із захищеною магістерською, а потім докторською дисертаціями.

Отже, з 1888 по 1913 р. на історико-філологічному факультеті були захищені 12 докторських дисертацій (Таблиця 1). Серед них більшість (9) до 1900 р. З 1888 по 1913 р. на фізико-математичному факультеті докторами наук стали 13 осіб. На юридичному за цей період тільки 9. Медичний факультет завжди був винятком. З 1888 по 1913 р. 105 осіб отримали ступінь доктора медицини, а 2 — магістра (йдеться про магістрів фармації, а ця ступінь дорівнювалася докторській). На історико-філологічному та фізико-математичному факультетах з 1888 по 1913 р. ступінь магістра отримали по 15 осіб, а на юридичному за той же час — 14.

Стосовно інших університетів (Таблиця 2), частка захищених докторських дисертацій у Харківському університеті з 1888 по 1898 р. становила 12 %. З 1899 р. до 1908 р. кількість осіб, які отримали ступінь доктора наук досягла вже 20%. З 1909 р. йде різкий спад — до 4%. У наступний час ішло поступове збільшення.

Наприкінці XIX ст. частка захищених магістерських дисертацій у Харківському університеті стосовно інших університетів поступово підвищувалася: з 3,3% до 18%. Однак уже з 1899 р. йшло постійне зменшення.

Харківський університет в справі захисту докторських дисертацій наприкінці XIX ст. досяг 1/6 частини від інших університетів країни лише за рахунок медичного факультету. Так, за 1889-1899 рр. на 62 докторські захисти медичного факультету випадало 19 з всіх інших. За перші 10 років XX ст. (виключаючи 1902 та 1905,

коли не була захищена жодна робота) на 35 захищених докторських робіт медичного факультету 11 випадало на три інші.

Таблиця 1. Кількість осіб, затверджених при Харківському університеті у вчених званнях

	1888		1889		1891		1892		1893		1894		1895		1896		1897		1898		1899		1900	
Факультет	Д*	М**	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М
Історич.	-	-	-	2	2	1	-	1	2	-	1	-	2	-	-	-	1	-	-	3	1	1	-	-
Фіз.-мат.	1	-	1	1	-	1	-	1	-	1	1	-	-	-	1	-	1	2	2	-	1	1	-	-
Юридич.	1	1	-	-	-	-	1	1	-	-	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	1	-	1
Медичн.	7	-	5	-	4	-	5	-	10	-	2	-	6	1	6	-	6	-	5	-	5	-	2	-
Всього	9	1	6	3	6	2	6	3	12	1	5	3	8	1	8	1	7	1	7	5	6	3	3	1

	1901		1902		1903		1904		1906		1907		1908		1909		1910		1911		1912		1913	
Факультет	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М
Історич.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	1
Фіз.-мат.	1	-	-	-	-	2	1	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	1	3
Юридич.	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	2	1	-	-	-	5	-	-	-	-	-	3	1
Медичн.	4	-	-	-	9	-	6	-	-	-	3	1	7	-	2	-	2	-	4	-	4	-	1	-
Всього	5	-	-	-	9	3	7	-	4	3	3	4	9	1	3	1	3	5	4	2	4	-	4	4

Поступове зменшення загальної кількості захищених робіт у Харківському університеті зумовлювалося в тому числі і недоліками в організації з 1863 р. діяльності інституту професорських стипендіатів. Ними ставали вихованці університету, визнані гідними для зайняття науковою діяльністю. Свою дисертацію готували вони як в Росії, так і під час роботи у закордонних університетах. Під час дії статуту 1863 р. списки стипендіатів, яких направляли за кордон, затверджувала рада університету і через попечителя представляла на остаточний розгляд у міністерство.

Таблиця 2. Особи, затверджені при університетах імперії у вчених званнях

	1888		1898		1899		1901		1908		1909		1910		1911	
	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М
Іст.-філ.	-	-	-	3	1	1	-	-	1	1	1	1	1	-	-	-
Фіз.-мат.	1	-	2	2	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Юридич.	1	1	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	5	-	-
Медич.	7	-	5	-	5	-	4	-	7	-	2	-	2	-	4	-
Всього у Харк. ун.	9	1	7	5	6	3	5	-	9	1	3	1	3	5	4	2
Відсотки	12	3,3	12	18	9,2	13,6	7,5	-	20	5	4	2,7	4,5	13	7,8	6,6
Всього по ун-тах	75	30	58	28	65	22	67	33	45	20	49	36	67	38	51	30

Результатом роботи професорських стипендіатів мав бути захист магістерської, а потім докторської дисертації. Вона представлялася на захист у 300 примірниках, які роздавалися всім присутнім на захисті [3, с.23]. Дисертації друкувалися, тому не потрібні були автореферати. Обов'язковим до дисертації був лише додаток у вигляді тез (не більше 4 сторінок). У 1910-1918 рр. магістерська робота на історико-філологічному факультеті в середньому нараховувала 440 сторінок, а докторська - 598. Для фізико-математичного факультету вона становила 215/271 відповідно, а для юридичного - 433/527. У закордонних університетах докторські дисертації не перевищували 40-50 друкованих сторінок [6, с.14-15].

Отримати вчений ступінь без захисту дисертації можливо було у двох випадках. Як за статутом 1863 р., так і за статутом 1884 р. факультети університету могли виступати з ініціативою надання вченим, відомим своїми трудами, ступеню доктора *Honoris causa* (без захисту дисертації). Таке рішення вимагало затвердження на раді університету [7, с.46]. У Харківському університеті ступінь доктора без захисту дисертації у 1907 р. здобув Є. К. Редін, у 1910 р. - О. Я. Єфименко [9, с.3].

На засіданні ради університету у 1907 р. обговорювалася також можливість надання ступеня доктора російської словесності без захисту дисертації колишньому викладачу колегії П. Галагана у Києві П. І. Житецькому [8]. Крім того, за рішенням факультету та університетської ради має присуджуватися ступінь почесного доктора. Так, у 1906 р. історико-філологічний факультет і рада Харківського університету надали І. Франкові ступінь доктора російської мови і словесності [2, с.14].

Кількість стипендіатів, яких залишали при університеті з 1892 по 1907 р. (Таблиця 3), не була значною. І тільки після 1910 р. вона суттєво збільшилася. Стосовно інших університетів, кількість стипендіатів при Харківському не перевищувала і 6% (Таблиця 4). Крім того, збільшення в університеті стипендіатів з 1910 р. не означало збільшення їх кількості стосовно інших університетів. Так, Харківський університет займав передостаннє місце за кількістю стипендіатів (за ним ішов лише Одеський).

З 1862 р. на підготовку майбутніх професорів виділялося державою 100 тис. крб., однак з часом суму зменшили до 50 тис. З 1898 р. її підвищили лише на 5 тис. крб. [4, с.113]. За браком коштів, у 1873 р. міністерство дозволило залишати при університеті осіб без призначення їм стипендії [18, с.71]. Відомо, що в 1895 р. рада університету розглядала питання про залишення однієї особи для підготовки з математики без призначення стипендії [8].

Таблиця 3. Професорські стипендіати Харківського університету: залишення при університеті з 1892 по 1918 р.

1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904
8	4	5	8	7	11	8	10	11	6	10	9	6
1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917
8	5	6	11	14	16	20	11	15	23	33	44	25

Незважаючи на недостатнє матеріальне забезпечення майбутніх професорів, невирішеність у 70-80 рр. XIX ст. проблеми заміщення кафедр пов'язувалася в міністерстві освіти лише з «випадковістю» обрання стипендіатів. Для ліквідації цього явища були запропоновані у 1884 р. нові правила. Так, члени кафедри і декан факультету, які мали знойти майбутніх стипендіатів під час їх навчання в університеті, повинні були прийняти заходи з їхньої попередньої підготовки. Кандидатури обраних студентів, за рекомендацією декана, мали обговорюватися на раді факультету, а потім і на раді університету. У 1907-1913 р. на засіданні ради університету розглядалися рекомендації факультетами осіб, яких вони обрали в стипендіати [8]. Результати обговорення передавалися на розгляд у міністерство. Однак усі дані про кандидатів міністерство мало ще раз проаналізувати самостійно і потім винести рішення. При схваленні кандидати або залишалися при університеті, або відправлялися в інший університет чи за кордон з призначенням їм стипендії. На думку міністерства, перевага при залишенні студентів при університеті мала надаватися тим, хто спеціалізувався на так званих основних кафедрах. Однак студент міг і сам подати прохання про залишення його для підготовки до професорського звання. При цьому його кандидатура мала відповідати таким вимогам: 1) мати відмінний атестат зрілості; 2) знати німецьку та французьку мови; 3) відмінні оцінки за предметами своєї спеціалізації; 4) «бездоганну і надійну моральність»; 5) здатність правильно і вільно висловлювати свої думки (і все, що потрібно для викладацької діяльності); 6) надійний стан здоров'я.

Таблиця 4. Особи, яких залишали при університетах, відправляли за кордон або в інші університети для приготування до професорського звання

Рік	1897	1898	1899	1901	1905	1908	1909	1910	1911	1912
Університети										
Харківський	11 5,8%	8 4,2%	10 5%	6 3%	8 3,6%	11 4,6%	14 6%	16 5,6%	20 5,8%	11 2,8%
Київський	7 3,7%	22 11,5%	13 6,4%	10 5%	22 10%	16 6,7%	17 7,3%	23 8,1%	29 8,4%	34 8,8%
Одеський	4 2,1%		3 1,5%	3 1,5%	9 4,1%	9 3,8%	13 5,6%	10 3,5%	11 3,2%	10 2,6%
Санкт-Петербург.	105 55,2%	87 45,5%	106 52%	92 46%	91 41,4%	99 41,6%	94 40,3%	120 42,4%	145 42,1%	172 44,4%
Московський	50 26,3%	61 32%	59 29%	70 35%	75 34,1%	85 35,7%	74 31,7%	98 35%	113 32,8%	131 33,8%
Казанський	13 6,8%	13 6,8%	13 6,4%	19 9,5%	15 6,8%	18 7,5%	21 9%	16 5,6%	26 7,5%	29 7,5%
Загалом	190	191	204	200	220	238	233	283	344	387

Керівництво доручалося професору тієї спеціальності, яку стипендіат обрав. Професор сам встановлював план занять і вносив до нього зміни, про що мав повідомляти факультет. До факультетської ради представлялися кожний рік звіти про роботу стипендіата, а потім з висновками попечителя вони надсилалися до міністерства освіти [10, с.17-21]. Звіти стипендіатів розглядалися на раді університету в 1896, 1906-1907 рр. [8].

Однак і під час дії статуту 1884 р. нестача дипломованих спеціалістів залишалась, як і раніше, проблемою. Для її вирішення міністерство йшло шляхом посилення контролю над заняттями стипендіатів. І вже у 1885 р. було видано циркуляр, яким міністерство намагалося регулювати навчання стипендіатів за кордоном. Так,

філологи мали в обов'язковому порядку брати участь у семінарських заняттях [11, с.6]. У 1903 р. вказувалося вже не тільки про необхідність обов'язкового представлення звітів професорських стипендіатів, але й їх наукових робіт [12, с.13-14]. У 1909 р. міністерство знов нагадувало, щоб звіти стипендіатів поступали на розгляд факультетів, а після того, з висновками попечителя, — і в міністерство освіти [13, с.33]. У 1914 р. міністерство наказувало про необхідність надавати докладний та змістовний звіт про заняття за кордоном [16, с.30]. Щоб прискорити захисти, в 1914 р. для розгляду представленої дисертації на ступінь магістра і доктора та для заслуховування відгуку про дисертацію, факультету надавалося тільки 6 місяців [15, с.34].

У 1911 р. міністерство Л. А. Кассо особливо гостро відчувало проблему незаміщеності кафедр (по всіх університетах вакантними залишалось 112 кафедр). Щоб вирішити цю проблему через 3-4 роки передбачалося влаштувати за кордоном спеціальні установи (інститути) для підготовки професорів: у Берліні — для юристів (по римському, цивільному та карному праву), в Парижі — математиків та юристів (право державне, адміністративне та міжнародне), в Гейдельбергу, Тюбінгені — для стипендіатів природничого відділення, у Карлсруе — механіки та прикладних науках [19, с.4; 14, с.15-16]. Однак і ці заходи міністерства не сприяли кардинальному вирішенню проблеми.

Ще у 1862 р. колегія університету висловилися за перетворення для вирішення проблеми дефіциту професорських кадрів. З цієї метою було запропоноване спрощення порядку отримання вчених ступенів [17, с.108-109, 122]. Відомо, що загальноуніверситетська рада отримала право самостійно присуджувати вчені ступені від часу заснування Харківського університету. Через зловживання (наприклад, ступінь доктора філософії надали купцю) міністерство пішло на обмеження повноважень ради. Для цього почало затверджувати рішення рад. З 1816 р. також було введено магістерський ступінь, який став обов'язковим етапом для отримання ступеня доктора наук. І нарешті, для отримання наукових звань встановили певний термін, а особи «податних станів» взагалі позбулися права їх добиватися [5, с. 53-54]. З 1863 р. колегії повернули право самостійно присуджувати вчені звання: кандидата, магістра і доктора. Міністр освіти, згідно зі статом 1863 р., тільки затверджував представлені радою університету правила з надання вчених ступенів [7, с.20]. Із введенням статуту 1884 р. ліквідували ступінь кандидата [7, с.45]. Як і раніше, правила отримання вчених ступенів складали факультети, а потім вони затверджувалися радою і міністром [7, с.24]. Однак з 1884 р. міністерство знов посилює контроль за присудженням вчених ступенів. Були випадки негативного втручання міністерства у цю справу. Так, М. Сумцову, який працював на кафедрі історії російської мови, заборонили захищати свою дисертацію, вже прийняту і ухвалену на історико-філологічному факультеті. У міністерстві вважали, що при захисті будуть «студентські демонстрації». На думку Д. І. Багалія, в дисертації М. Сумцова з історії українського письменства XVII ст. урядовці побачили негативну характеристику воєводського режиму на Україні [1, с.59-60]. На підставі цього Д. І. Багалій робив висновок про те, що «тільки ліквідувавши статут 1884 р., можна піднести науковий рівень університету» [1, с.61-62]. Подібні втручання з боку міністерства, коли критерієм оцінки дисертації служили мотиви, що не мали нічого спільного з наукою, виключали «свободу наукового дослідження й викладу» і затверджували «бюрократичний догляд» [1, с.61-62]. Однак відмова від контролю за присудженням вчених ступенів призвела б до зловживань університетів у цій сфері. Саме вони і зумовили необхідність втручання в цю справу міністерства на початку XIX ст.

На початку XX ст. проблема незаміщеності кафедр набула більшої гостроти. Це зумовило появу різних проектів реформування порядку присудження вчених ступенів. У 1903 р. висловлювалася думка про відміну магістерського ступеня, або принаймні умовою його отримання зробити іспити без представлення дисертації. Противники цієї пропозиції вважали, що відмова від магістерського ступеня призведе до неможливості розрізняти тільки починаючого дослідника та фахівця, тому ступінь магістра не був відмінений, але поряд із вимогою його скасування з'являється ідея про поновлення ступеня кандидата. У 1906 р. рада Харківського університету обговорювала це питання на засіданні [8]. Впевненість професорських колегій у необхідності ліквідації магістерського ступеня і поновлення ступеня кандидата відбилась у проекті статуту від 1906 р. У ньому факультетській раді надавалося право самостійно присуджувати ступінь кандидата, а раді університету — ступінь доктора. Вони присвоювалися при складанні відповідних іспитів і захисту дисертації [7, с.7]. Однак і у проекті статуту 1909 р. рішення колегій не збереглося — магістерський ступінь був поширений як необхідний етап навіть і на медичному факультеті.

Наслідком низької кількості захищених робіт у Харківському університеті стало те, що більшість кафедр на початку XX ст. займали професори, які сформувалися як науковці в інших університетах. Призначенням міністерства на вакантні кафедри підривалися традиції виховання фахівців високого рівня в Харківському університеті. До причин низької кількості захищених робіт належать не тільки симптоматичні дії міністерства, тобто посилення вимог до стипендіатів в обхід покращення їхнього матеріального забезпечення. Причини слід також шукати в тому, що заміщення професорських вакансій супроводжувалося не завжди виконанням обов'язкової умови статуту 1884 р. — наявності у кандидата на вакантну посаду ступеня доктора наук.

1. Багалій Д. І. Автобіографія / Ювілейний збірник на пошану академіка Д. І. Багалія. — К., 1927.
2. Белецкий А. И. Наука о литературе в истории Харьковского университета // УЗХУ. — Т.101. — Труды филологического факультета. — 1959. — Т.7.
3. Водяницкий В. А. Записки натуралиста. — М., 1975.
4. Извлечение из всеподданнейшего отчета министра народного просвещения за 1898 г. — СПб., 1901.
5. Краткий очерк истории Харьковского университета: за первые 100 лет его существования: 1805-1905 / Д. И. Багалей, Н. Ф. Сумцов, В. П. Бузескул. — Харьков, 1906.

6. Кричевский Г. Г. Ученые степени в университетах дореволюционной России // Ученые степени в России: XVIII в. — 1918 г. — М.; Ставрополь, 1996. — Вып.1. — Ч.1.
7. Отзывы немецких и голландских профессоров о проекте университетского устава гр. И. И. Толстого. — СПб., 1910.
8. Отчеты о состоянии и деятельности Харьковского университета за 1891-1913. — Харьков, 1892. — 1914.
9. ХГВ. — 1910. — 22 мая.
10. Харьковский учебный округ. Циркуляр. — 1884. — №7.
11. Харьковский учебный округ. Циркуляр. — 1885. — №1.
12. Харьковский учебный округ. Циркуляр. — 1903. — №6.
13. Харьковский учебный округ. Циркуляр. — 1909. — №4.
14. Харьковский учебный округ. Циркуляр. — 1911. — №7.
15. Харьковский учебный округ. Циркуляр. — 1914. — №2.
16. Харьковский учебный округ. Циркуляр. — 1914. — №3.
17. Чесноков И. Проблема замещения кафедр и формирование системы «профессорских стипендиатов» в российских университетах времени царствования Александра II // Российские университеты в XVIII-XX веках. Вып.5. — Воронеж, 2000.
18. Чиркова И. М. Университеты в системе правительственной политики России второй половины XIX в. // Российские университеты в XVIII-XX веках. — Вып.5. — Воронеж, 2000.
19. ЮК. — 1911. — 6 февраля.

Куделко С. М.

Аксєологічний підхід в історико-краєзнавчих дослідженнях

Історичне краєзнавство тяжіє до індивідуалізуючої історії, а краєзнавці репрезентують історію як науку ідеографічну. Своє завдання вони часто бачать у тім, щоб на основі «віднесення до цінності» описувати історичні факти. Саме ранжирування фактів на «суттєві» й «несуттєві» — результат методологічних установок авторів, що сягають своїми коренями в їхній світогляд, залежать від рівня професійної підготовки і т.д. Багато хто з краєзнавців узагалі воліють виходити з «здорового глузду», так сказати, «незамутненого» всякими теоретичними схемами, стояти на позиціях об'єктивізму, підкреслюючи чи припускаючи свою «нейтральність» стосовно фактів, намагаючись елімінувати світоглядні і моральні оцінки. Звичайно, перерахованими позиціями авторів не обмежується весь їхній широкий спектр. В окремих випадках краєзнавці навіть розглядають відсутність у них спеціального історичної освіти не як недолік, а як перевагу «безпосереднього спостерігача», незангажованого різними методологіями перед професійними істориками.

У наш час історичне краєзнавство — могутній рух, що охоплює не тільки професіоналів, але і широкі верстви населення, насамперед, представників інтелігенції. Працями краєзнавців відшукані десятки тисяч нових фактів, вони ввели їх у науковий обіг, значно розширивши джерельну базу, насамперед, вітчизняної історії. Разом з тим, поряд з перевіреними і точними відомостями в історичну науку потрапила велика кількість відомостей сумнівних і неточних, а ще більше — перекручено понятих і невірно витлумачених.

Приведемо деякі приклади такого вільного поводження з джерелами, що не можуть не викликати протест. У цікавому і корисному збірнику «Аксіони для нащадків: Українські імена у світовій науці» у нарисі В. П. Плачинди, присвяченому видному фізику М. Д. Пильчикову (ім'я якого, на думку цього автора, «колонізаторським силовим полем повсякчас відтравлювалось на периферію історичної пам'яті» [1, с.208]. Між тим, М. Д. Пильчиков «...переймався політичною боротьбою різних українських партій, про що виразно свідчать програми й матеріали тих партій у його архіві» [1, с.217]. Але хіба можна судити про політичні пристрасті діячів науки по тому, програми яких партій виявилися в їхніх бібліотеках чи архівах? Експлікація автора вимагає додаткової аргументації й обґрунтування.

Розглянувши питання про першість відкриття способу керувати різними механізмами і приладами по радіо, автор пише: «На жаль, першість в цій справі зарубіжні історики й досі приписують тільки М. Теслі, який, проте, подавши заявку на патентування радіокерованого судна лише 1 липня 1898 р., а публічно продемонстрував його у вересні того ж року» [1, с.214]. М. Д. Пильчиков продемонстрував свій дослід 5 квітня 1898 р. Але в цьому і все питання, автор не може довести, що М. Тесла пізніше вітчизняного фізика одержав результат (у нарисі змішуються різні підстави — коли був отриманий перший результат, так би мовити, «для себе», коли відбулася його «презентація» для публіки і коли були захищені авторські права).

Звертає на себе увагу характерне вираження: «на жаль». Тільки знаходячись на такій позиції, можна заявляти: «Драматизм нашої української минувшини — віковий і сумнозвісний» [1, с.207]. М. Тесла — хорват, і напевно можна припустити, що світове наукове співтовариство більш прихильне до хорватів, чим до наших співвітчизників. М. Тесла одержав популярність у США, куди переїхав у 1884 р. і де, у передовій країні світу того часу, зробив свої винаходи. Загальне відставання Росії від США в той період — головна причина того, що досягнення Миколи Тесли одержали велику популярність і швидше були сприйняті світовим науковим співтовариством, ніж Миколи Пильчикова.

Харківський краєзнавець Кость Романов пише: «На жаль, у ті роки [60-70 рр. XX ст. — С. К.] люди вдихали дими з великих труб п'ятирічок і семирічок, а люльки-носогрійки лежали в землі, іржавіли шаблями, а про козаків-характерників ми взагалі забули» [3, с.69]. Знайоме «на жаль»! Автор щиро шкодує, що працювали заводи і фабрики, тобто розвивалося те виробництво, що обслуговує науку і яке створює